

силу – армия, в демократии их аналог – демагог или трибун [3]. То есть, реально революцию может организовать и провести демагог, так как именно он имеет конкретную цель и может сыграть на большинстве, соответственно, возникает вопрос – действительно ли эти революции и смены режимов нужны тем людям, чью волю данный трибун изъясляет? В этом же произведении философ рассуждает и о ценности голоса. Демократия возможна при социально-экономическом неравенстве, но слои должны быть пропорционально представлены.

С учетом всего сказанного надо задуматься: «Действительно ли мне нужны все эти свободы? Справлюсь ли с возложенной на меня ответственностью?». Свобода – похожа на птицу – вольна лететь куда пожелает, но душа, как и птица, не может парить без жесткого основания. У птицы – это костяк, у человека – мораль и принципы. Поэтому до свободы нужно дозреть и требовать ее, когда способен унести вес ее ответственности и обязанностей по отношению к этой воле действий.

Источники и литература:

1. Бродский И. Стихотворения и поэмы. – Washington – New York : Inter-Language Literary Associates, 1965.
2. Достоевский Ф. М. Собрание сочинений в пятнадцати томах. – Л. : Наука, 1988–1996.
3. Политика : [пер. с древнегреч.] / Аристотель. – М. : АСТ:Астрель, 2012. – 393 с.
4. Синхрония : акаузальный объединяющий принцип : [сб.ст. ; пер. англ. и нем.] / Карл Густав Юнг. – М. : АСТ : АСТ Москва, 2010. – 347 с.

Шолуха Н.Є.

УДК 130.2:101.9 Левінас

ГОСТИННІСТЬ ЯК МОДЕЛЬ ПОВСЯКДЕННОСТІ В «ФІЛОСОФІЇ ІНШОГО» ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА

***Анотація.** Стаття аналізує категорію гостинності в «філософії Іншого» Еманюеля Левінаса як модель повсякденності. Вивчається прагматичний потенціал концепції Левінаса як теорії, що є доречною при розв'язанні конфліктів на рівні взаємин, але недієздатною на рівні соціальних зв'язків. Теоретичною базою дослідження стали розвідки Ж. Дерріда, Е. Вишгорода, Д. Газіра, П. Шассара, Б. Скарги, З. Сокулера. Повсякденність визначається як сфера життєдіяльності людини, що дозволяє аналізувати концепцію Левінаса як таку, де інтегровано міжособистісний та матеріальний виміри буття. Гостинність розглядається в модусах оселі, жінки і Третього. Оселя постає як будівля, де формується суб'єкт, її як метафора відкритості Іншому. Жіноче наділяється функцією запоруки гостинності. Аналіз категорії Іншого як жіночого показав еволюцію поглядів Левінаса від жінки-матері та домогосподарки до передумови множинності світу. Третій як дитина є запорукою множинності повсякденності; як гість – актуалізує відповідальність як основу міжсуб'єктних стосунків; як збиральний образ суспільства – демонструє слабкість суспільної складової концепції Левінаса через припущення насильства й пояснення суспільних зв'язків як розширених родинних стосунків.*

***Ключові слова:** відповідальність, гостинність, жіноче, Левінас, оселя, повсякденність, «філософія Іншого».*

***Анотация.** Статья анализирует категорию гостеприимства в «философии Другого» Эмманюэля Левинаса как модель повседневности. Изучается прагматический потенциал концепции Левинаса в качестве теории, актуальной при решении межличностных конфликтов, но неуместной на уровне социальных связей. Теоретической основой исследования выступили работы Ж. Деррида, Э. Вышгорода, П. Шассара, Д. Газира, Б. Скарги, З. Сокулера. Повседневность определяется в качестве сферы жизнедеятельности человека, что позволяет анализировать концепцию Левинаса как интегрирующую межличностное и материальное измерения бытия. Гостеприимство рассматривается в модусах дома, женщины и Третьего. Дом показан как локализация формирования субъекта и как метафора открытости Другому. Женское наделяется функцией залога гостеприимства. Анализ категории Другого в понимании женского показал эволюцию взглядов Левинаса от женщины-матери и домохозяйки к условию множественности мира. Третий как ребенок выступает условием множественности повседневности; как гость – актуализирует ответственность в качестве основы межсубъектных отношений; как собирательный образ общества – демонстрирует слабость социального компонента концепции Левинаса посредством допущения насилия и объяснения общественных связей как разросшихся семейных отношений.*

***Ключевые слова:** ответственность, гостеприимство, женское, Левинас, дом, повседневность, «философия Другого».*

***Summary.** The article examines the category of hospitality in Emmanuel Levinas's «philosophy of the Other» as everyday life's model. The potential concept as the pragmatic theory, relevant in dealing with interpersonal concept, but inappropriate for the level of social relations is examines. The theoretical basic of examines are the works of J. Derrida, E. Wyschogrod, D. Gauthier, P. Shassard, B. Skarga, Z. Soculer. The everyday life's is defines as the sphere of human life that allows the concept of Levinas as an integrating interpersonal and material dimensions of being are analyses. The hospitality in modes of house, feminine and Third is examines. The house is examines as the construction where creatures the subject, also as a metaphor for opening up to the Other. The feminine have function of base of hospitality. The analyses of Other as feminine is shows the evolution of concept Levinas's concept from woman-mother and housekeeper to base of the world's multiplicity. The Third as child have condition for the multiplicity of everyday life, also as collective image of society is*

demonstrates the weakness of the social component concept of Levinas through allows the violence and the explanation of public relations as a sprawling family relationships.

Keywords: *responsibility, hospitality, feminine, Levinas, house, everyday life, «philosophy of the Other».*

За умов зміни вагомості взаємин в сучасному суспільстві з релігійними, міжетнічними, політичними, ідеологічними конфліктами доречним є звернення до тих теорій, що містять спроби переоцінки людської взаємодії. Цим зумовлено *актуальність* дослідження, присвяченого «філософії Іншого» Еманюеля Левінаса як такої, що робить гостинність основою стосунків у повсякденності.

Метою статті є осмислення потенціалу «філософії Іншого» Е. Левінаса як моделі взаємин на міжсуб'єктному та суспільному рівнях. Для досягнення мети варто розв'язати такі *завдання*: проаналізувати феномен оселі як місця формування суб'єкта; розглянути образ жінки як модусу Іншого; визначити місце категорії Третього в стосунках Я з Іншим.

Найповнішу картину уявлень Левінаса про гостинність можна відтворити за допомогою таких його монографій: «Час та Інший» (1947 р.), «Від існування до існуючого» (1947 р.), «Інакше аніж бути, або по той бік сутності» (1974 р.). Та збірок: «Тотальність і Нескінченне» (1961 р.), «Важка свобода» (1963 р.), «Між нами. Дослідження-думки-про Іншого» (1991 р.).

Теоретичною базою дослідження слугуватимуть такі праці. В розвідці «Прощання з Левінасом» Ж. Дерріда екстраполював категорію гостинності на всю філософію Левінаса, проте наголосом на її конфесійній складовій обмежив сприйняття концепції [10]. Е. Вишгород [14] розглянув гостинність з урахуванням понять дружби та ворожості, ігнорування яких у повсякденності може призвести до війни. Дослідник Д. Дж. Газір [11] порівняв концепції М. Гайдеггера й Е. Левінаса як філософію тотальності з прив'язкою до просторових координат і як філософію гостинності, що міститься в оселі й наділяє простір вторинними позиціями. Співставлення категорії гостинності з соціальною проблематикою та визначення прагматичного потенціалу концепції Е. Левінаса простежується в роботах Ж. Дерріда [10] та З. Сокулера [7]. Отже, праці, що досліджують гостинність у філософії Левінаса, формують погляд на цю категорію як на модель стосунків Я, Іншого й Третього. Проте оселя як елемент повсякденності авторами не розглядається, також немає спроб співвіднесення цих категорій з іншими. Заповнимо ці теоретичні прогалини.

Спершу зазначимо, що в даному дослідженні повсякденність пояснюватимемо в ширшому, аніж буденне життя, розумінні, а саме, вслід за сучасним фахівцем з культурології повсякденності М. Луковим, як «увесь обсяг культури, актуалізованої в людській діяльності сьогодення, тут і тепер» [6, с. 207]. Таке визначення повсякденності як локусу життєдіяльності людини, де зведено матеріальний вимір та екзистенційний, дозволяє розглянути «філософію Іншого» Е. Левінаса як таку, що інтегрує взаємини і матеріально-речову площину повсякденності.

Розробку категорії оселі Е. Левінасом засновано на критиці М. Гайдеггера. Як зауважив Д. Дж. Газір, М. Гайдеггер є продовжувачем започаткованої Г. Гегелем традиції погляду на *бездомність як на парадигму існування людини у сучасному світі* [11, с. 11]. Проте варто підкреслити, що така позиція наявна в пізніх працях Гайдеггера. Натомість Левінас апелював до «Буття і часу», де категорія дому ще детально не була прописана. Згідно з Д. Дж. Газіром, бездомність для Е. Левінаса є не проблемою, яку варто вирішувати, а *сутнісним аспектом людського існування* [11, с. 12]. Зауважимо, що у спадку філософа й заявлена тема безпритульності, але як ментальна ностальгія, властива єврейській свідомості. Які ж функції виконує домівка в уявленнях Левінаса про повсякденність? Оселя є *не одним* з елементів повсякденності, а саме *початком* людського «само-стояння», *умовою існування*: «не оселя розташовується у світі об'єктів, а світ об'єктів розташовується стосовно моєї оселі» [3, с. 168]. Тобто оселя є територією, в межах якої відбувається самоусвідомлення людини в матеріально-речовому вимірі буття.

Однак, звернімося до визначення, даного К. Ясперсом гайдеггеровому Я: «Будь-яке буття-в-собі є круглим» [1, с. 198]. Тобто Я пояснюється як самодостатнє, для якого повсякденність є зайвою. Французький мислитель Г. Башляр, розвиваючи образ К. Ясперса, назвав проживання в домі «феноменологією круглого» [1, с. 198]. За цією логікою, можна сказати, що Е. Левінас відстоював необхідність руйнації «феноменології круглого».

Пояснимо свою позицію. По-перше, в контрасті з образом домівки у Башляра, який розглядав *оселю як наближення до природи* через укорінення будівлі у ґрунт [1, с. 20], Левінас стверджував *культурну природу дому*. Оселя, на протигагу гайдеггеровій думці, є остаточним розривом з природним, зі стихією, а відтак – з тотальністю як ідейним тлом насильства: «Одвічна функція дому міститься не в тому, аби... визначити місце, а в тому, аби розірвати цілісність середовища...» [3, с. 171].

Оселя в левінасовій концепції постає як будинок з відчиненими дверима, який формується під впливом зовнішнього світу. Призначення такого дому – зустріч гостя, що зумовлює *існування Я як гостинності*. Згодом філософ пояснював таку позицію у «Важкій свободі»: «Ніхто не в себе вдома... Жоден не може врятуватися без інших. Зворотній бік душі не зачинається зсередины. Це Господь зачинив за Ноем двері ковчега... Хіба могли вони зачинитися в час загибелі людства? Хіба є години, коли потоп не загрожує» [4, с. 653–654]. Відтак, Левінас нагадував про постійну загрозу повторення війни, насильства, «профілактикою» яких може бути гостинність як здатність прийняти Іншого.

Як би того не хотілося Ж. Дерріда, а вслід за ним англomовному досліднику Е. Вишгороду, Е. Левінас не перетворив людину на мандрівника, для якого оселя стає неважливою, а сутність гостинності криється в мові [14, с. 56, с. 58]. Левінас, говорячи про мандрівника, вважав оселю *відправною точкою* для мандрів. Також оселя є тим місцем зосередження активності суб'єкта, де відбувається перша зустріч з Іншим і Третім.

По-друге, в оселі як осередку існування Я, вперше з'являється Інший як жінка. Більш детально жіноче в «філософії Іншого» Е. Левінаса нами було розглянуто в іншому дослідженні [9]. Тепер вкажімо лише основні положення.

Левінас закріпив за жінкою статус «атмосфери дому». Хоча філософ й тяжів до архаїки талмудичних уявлень («...жіночість ніколи не наділяється божественністю: тут [у Торі – Н.Ш.] немає ані Діви Марії, навіть Біатриче. Жінка відкриває вимір глибини, а не висоти» [4, с. 354]), однак жінка в його концепції стала «змістом» світу – *культурою*.

Окрім цього, Левінас установив стать як *первинно необхідну умову множинності світу*: «Жіноче не є похідним від чоловічого; радше поділ на жіноче й чоловіче – дихотомія – стає підставою для виникнення людського» [12, с. 151]. Також двостатевий світ невідривний від категорії дитини: «Батьківство – не просто відновлення батька в сині..., воно також... плюралістичний акт-існування» [2, с. 101]. Отже, починаючи з дому як мікро-моделі людського світу, Левінас стверджував множинність повсякденності, зумовленої тріадою Я, Іншого й Третього, семантичний діапазон якого дозволяє цій категорії бути задіяною на багатьох рівнях концепції філософа.

Тому, по-третє: «зосередженість в домі, відкритому для Іншого, тобто гостинність, – це конкретний і первісний факт людського зосередження» [3, с. 185]. Тобто вміння прийняти Іншого випробовує себе на працездатність: чи спроможна людина впустити до свого дому будь-кого, хто постукає в двері? Левінас обрав позитивну відповідь і обернув її на спосіб існування.

На противагу ідеалізованим моделям представників «філософії діалогу», левінасова думка, подібно до М. Бахтіна, апелює до Третього. У контексті осмислення феномену оселі як одного з базових елементів концепції, категорія Третього виявляє себе в модусах дитини, гостя й збирального образу соціуму.

Перший варіант стосунків між Я, Іншим і Третім втілено в *батьківстві*, коли *Третій уособлює дитину*. У праці «Час та інший» Левінас писав: «Батьківство – це стосунки з чужим, який є я, але він – інший; це стосунки між певним таким само Я, яке, однак, для мене чуже» [2, с. 100]. Тобто продовження роду є запорукою *множинності світу* на рівні родинних стосунків. Також Третій в модусі дитини розширює сферу відповідальності.

Третій як гість так само актуалізує відповідальність, здатність Я поступитися місцем, і ставить перед вибором між ним та Іншим, чим залучає до повсякденного життя категорію справедливості. Філософ *пропонує ставитися до абсолютно чужої людини як до члена родини*. Знаходимо в «Інакше аніж бути, або по той бік сутності»: «в безперервній закритості его... гість доручив себе йому... й існуючий відвертається від себе до іншого з жестом наділення його хлібом, який шойно хотів покласти до свого рота» [12, с. 79].

Неоднозначність гостинності простежується при зверненні до категорії *Третього в значенні соціуму*. Левінас використав категорію *братерства* як таку, що мусить встановити справедливість у соціумі. Проте таке перенесення спонукає повернутися до тези Дерріда про нівелювання Левінасом відмінності між сусідом і ворогом. Подамо тезу Ж. Дерріда у формі запитання: чи мусимо ми відкривати двері своєї оселі будь-кому, хто в них постукає? Як зазначила дослідниця левінасової думки З. Сокулер: «Мова... не йде зовсім про те, аби, наприклад, прийняти наркомана у всій його інакшості... Левінаса не турбує проблема того, як би моє беззаперечне визнання нескінченного обов'язку перед Іншим... не спровокувало його на зловживання моїм почуттям відповідальності. *Тому що мова в нього йде про людину, яка є людиною в повному сенсі слова*» (курсив наш – Н. Ш.) [7, с. 283]. Тобто Третім є здорова, працевлаштована людина, не схильна до девіантної поведінки, в чому криється нехтування Левінасом соціальної нерівності як прояву інакшості в суспільстві.

Тепер з'ясуємо, як на це запитання відповів сам Левінас. Мислитель перевів розмову в русло культурної множинності світу: «людське братерство має подвійний аспект: воно містить у собі індивідуальності, логічний статус яких *не зводиться до радикальних відмінностей*... своєрідність індивідуальностей полягає в тому, що кожна з них *співвідноситься із собою*...» (курсив наш – Н.Ш.) [3, с. 217]. Як бачимо, Левінас *не виправдовував збочення та асоціальність*. Натомість філософ наголошував на вивіщенні моральної свідомості. І далі: «З іншого боку, це братерство містить у собі спільноту батьківства, начебто родова спільнота не зближувала людей достатньою мірою» [3, с. 217]. Отож, Левінас ще раз підкреслив важливість родинних стосунків, а відтак – оселі, гостинність якої твориться її мешканцями.

У світлі такої відповіді не виправдовує себе критика левінасової думки, що «вилучає паралельність свідомості, яка відрізняє братерські, дружні стосунки» [8], з боку П. Шассара, який перетворив Е. Левінаса на ідеолога міграційних процесів, мета яких – знищити самотність Європи, заповнивши її переселенцями зі Сходу. Як ми шойно переконалися, філософ наголошував саме на збереженні відмінностей, та водночас, стверджував непохитну унікальність кожної особистості.

Також негативно щодо соціальної складової «філософії Іншого» відгукнулася польська дослідниця Барбара Скарга, яка зазначила, що європейська культура не є антропоцентричною та егологічною, а вміння бачити Іншого є результатом особистого вибору кожної людини [13, с. 149]. Таке зауваження є влучним, адже філософ, звертаючись до Ізраїлю як взірця етичного ставлення до Іншого, розглядав європейську культуру як втілення егоїзму й насильства, чим продемонстрував односторонність поглядів, що було зумовлено подіями Голокосту.

Звернімо увагу й на призначення справедливості в вимірах суспільства: «...є певна міра жорстокості, необхідної для правосуддя, але якщо говорять про справедливість, треба визнати суддів, треба допустити установи разом із державою; жити в світі громадян, а не лише в системі „обличчям-до-обличчя“» (курсив наш – Н.Ш.) [5, с. 121]. За «певною мірою жорстокості» може критися як нехтування інакшістю, так і легалізація насильства. Розмежування соціального й міжособистісного через вилучення категорії

«обличчям-до-обличчя» як суті спілкування з Іншим, якщо не спростовує, то демонструє крихкість концепції як соціального вчення. Левінас дотримувався аристотелевих позицій у тлумаченні держави як розширеної сім'ї зі збереженням родинних стосунків як суспільних зв'язків.

Окрім того, аналіз стосунків Я з Іншим і Третім показав незавершеність левінасової концепції, що в індивідуальному вимірі уможливорює самостійний вибір, а в культурному дозволяє сформулювати тезу про те, що абсолютна справедливість неможлива. Левінас писав у «Філософії та ідеї Нескінченного»: «Свідомість моєї неправоти виникає, коли я схилиюся не перед фактом, а перед Іншим» [3, с. 301]. Важкість вибору між фактом та Іншим, між насильством і миром, між системою й людиною, між байдужістю й співчуттям, – розкриває справедливість як можливість нескінченного. Відтак, формування власного світу повсякденності є результатом етичного почуття, що супроводжує кожную дію людини.

Висновки. Категорія гостинності як характеристику стосунків між Я, Іншим й Третім екстрапольовано Левінасом на повсякденність як можливу модель взаємин, що уможливорює урахування усіх модусів існування категорій Іншого і Третього, а також дає змогу наблизитися до розв'язання питання щодо місця концепції у сьогоденні та виявленні її прагматичного потенціалу.

Аналіз категорії оселі в «філософії Іншого» показав, що Левінас розглядав її на двох рівнях. По-перше, матеріально-просторовий – як необхідну для формування особистості територію. По-друге – в екзистенційному вимірі – як атмосферу оселі, не прив'язану до конкретної будівлі, що актуалізує розуміння гостинності як здатності Я бути відкритим для зустрічі з Іншим і Третім. Показано культурну природу дому на противагу природі як царині тотальності й насильства.

Запорукою гостинності є категорія жінки, яка на ранніх етапах творчості Левінаса була втіленням Іншого. Статева відмінність є антропологічним тлом множинності світу.

Показано функціональне призначення категорії Третього в повсякденності. Третій як дитина є запорукою множинності світу через уособлення якісно нової сутності. Третій як гість актуалізує категорію відповідальності як запоруку взаємин у щоденному житті шляхом надання пріоритету в ставленні до стороннього як до члена родини. Третій у збиральному образі суспільства демонструє слабкість «філософії Іншого» Левінаса як соціологічної концепції через розкриття справедливості як такої, що припускає насильство, й пояснення суспільних зв'язків як розширених родинних стосунків.

Джерела та література:

1. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства / Гастон Башляр ; пер. с франц. – М. : РОССПЭН, 2004. – 376 с.
2. Левинас Э. Время и Другой / Э. Левинас // Левинас Э. Время и Другой. Гуманизм другого человека ; пер. с фр. – СПб. : ВРФШ, 1998. – С. 21–103.
3. Левинас Э. Избранное. Тотальность и Бесконечное / Эмманюэль Левинас ; пер. с франц. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2000. – 416 с.
4. Левинас Э. Трудная свобода / Э. Левинас ; пер. с франц. – М. : РОССПЭН, 2004. – 752 с.
5. Левінас Е. Між нами : Дослідження. Думки-про-іншого / Е. Левінас ; пер. з франц. – К. : Дух і Літера : Задруга, 1999. – 312 с.
6. Луков М. В. Обыденная культура и культура повседневности / М. В. Луков // Высшее образование и мировая культура. – 2005. – №3. – С. 199–204.
7. Сокулер З. А. Герман Коген и философия диалога / З. А. Сокулер. – М. : Прогресс–Традиция, 2008. – 312 с.
8. Шассар П. Философско-политические чтения / Пьер Шассар ; пер. с франц. А. Иванова // Велесова Слобода [Электронный ресурс] <http://velesova-sloboda.org>
9. Шолухо Н. С. Поняття жіночого як елемент культури у філософії Еманюеля Левінаса // Н. С. Шолухо // Культура України : зб. наук. пр. Вип. 27. Культурологія. Мистецтвознавство / Харк. держ. акад. культури ; відп. ред. В. М. Шейко. – Х. : ХДАК, 2009. – С. 149–157.
10. Derrida J. Adieu à Emmanuel Lévinas / Jacques Derrida. – Paris : Galilée, 1997. – 217 p.
11. Gauthier D. J. Martin Heidegger, Emmanuel Levinas and the politics of dwelling: a dissertation ... of doctor of philosophy / David J. Gauthier. – 2004. – 283 p.
12. Levinas E. Otherwise than being, or, Beyond essence / Emmanuel Levinas ; translated from French by A. Lingis. – Pittsburgh : Duquesne University Press, 2004. – 205 p.
13. Skarga B. Emmanuel Levinas : kultura immanencji / Barbara Skarga // Studia filozoficzna. – 1984. – №9 (226). – S. 137–152.
14. Wyschogrod E. Autochthony and Welcome : Discourses of Exile in Levinas and Derrida / Edith Wyschogrod // Derrida and Religion : Other Testaments / ed. by Y. Sherwood & K. Hart. – Routledge ; New York ; London, 2005. – P. 53–62.